

UDK: 32(497.5 Makarska)"1918/1941"
352(497.5 Makarska)"1918/1941"
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 18. 2. 2013.
Prihvaćeno: 26. 2. 2013.

Djelovanje lokalne samouprave u Makarskoj između dva svjetska rata

IVAN HRSTIĆ

Institut društvenih znanosti "Ivo Pilar", Zagreb, Republika Hrvatska

U radu se na temelju izvorne arhivske građe, dostupne periodike i relevantne literature na primjeru Makarske analizira razvoj i djelovanje lokalne samouprave u Kraljevini SHS/Jugoslaviji u razdoblju između dva svjetska rata. Makarska je u tom razdoblju bila sjedište Makarsko-primorske općine i kotara koji su činile i općine Gornje Primorje i Vrgorac, a iako je imala status grada, njena je općina funkcionirala kao ne-gradska. Istraživanjem situacije na lokalnoj razini nastoji se doći do zaključka o uspješnosti ostvarenja načela supsidijarnosti u međuratnom razdoblju na području Kraljevine. U tom cilju najveća pozornost bit će dana istraživanju razvoja zakonodavstva te odnosu središnjih vlasti prema najnižim jedinicama državne uprave – općinama, koji se očitovao u velikim ovlastima kotarskog predstojnika te imenovanju politički podobnih općinskih uprava umjesto legitimno izabраниh.

Ključne riječi: Makarska, lokalna samouprava, Kraljevina Jugoslavija.

Uvod

Lokalna samouprava znači *pravo i mogućnost lokalnih jedinica uprave da, u okvirima određenim zakonom, uređuju i upravljaju, uz vlastitu odgovornost i u interesu lokalnog stanovništva, bitnim dijelom javnih poslova*.¹ Do njezina definiranja došlo je stvaranjem modernih građanskih država, čije je formiranje omogućilo centralizaciju uprave. Naime za vrijeme apsolutističkih monarhija, niže upravne jedinice, općine i gradovi, imale su priličnu autonomiju u velikom opsegu poslova. Njihove obveze prema državi svodile su se uglavnom na priznavanje monarhova suvereniteta te sudjelovanje u prikupljanju poreza, pa se uslijed jačanja autoriteta središnje vlasti u modernim državama ubrzo poja-

¹ "Europska povelja o lokalnoj samoupravi" (<<http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/PDF/Croatian/122-Croatian.pdf>>, pristup 16. siječnja 2013.).

vila i težnja za decentralizacijom uprave, odnosno zaštitom prava lokalnih jedinica uprave.²

Funkcije moderne lokalne samouprave mogu se uglavnom svesti na uloge predstavljanja i zaštite interesa lokalnog stanovništva te nositelja javnih poslova.³ Temeljni princip na kojem se zasnovao odnos središnje državne vlasti prema najnižim jedinicama državne uprave, općinama, bio je supsidijarnost. Prema tom načelu, odluke se trebaju donositi na razini što bližoj građanima, čime im se omogućuje sudjelovanje u državnim poslovima i utjecaj na kreiranje državne politike te funkcioniranje same države. Istraživanje uspješnosti implementacije tog načela na području Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (SHS)/Jugoslavije na primjeru Makarske cilj je ovoga rada. U tu svrhu u prvom dijelu rada analizirat će se razvoj zakonodavstva, čime će se dati temeljna podloga, odnosno okvir unutar kojeg će se u drugom dijelu rada pratiti odnos središnje vlasti prema samoupravnim organima u Makarskoj kroz cijelo proučavano razdoblje. Pri tome će posebna pozornost biti dana odnosu između kotarske i općinske uprave, jer je kotarski predstojnik bio provoditelj državne politike nad općinama, te pitanju izbora odnosno imenovanja općinskih uprava. Istraživanje se temelji uglavnom na neobjavljenom arhivskom gradivu koje se čuva u Državnom arhivu u Dubrovniku te dopisima iz Makarske u onodobnim periodičnim publikacijama.

Zakonodavni okvir djelovanja dalmatinskih općina u razdoblju između dva svjetska rata

U razdoblju između dva svjetska rata na području Kraljevine SHS/Jugoslavije općine su bile jedine samoupravne jedinice koje su barem nominalno funkcionirale kroz cijelo razdoblje. Oblasne samouprave bile su formirane nakon oblasnih izbora održanih 23. siječnja 1927., no djelovale su samo do uvođenja diktature 6. siječnja 1929., a kotarske samouprave koje su bile predviđene Zakonom o oblasnoj i sreskoj samoupravi od 26. travnja 1922. nisu nikada profunkcionirale. Općine su obavljale poslove iz najužeg djelokruga uprave, no to je značilo da su ipak imale određeni samostalni djelokrug djelovanja i ovlasti te ih je središnja vlast nastojala što jače kontrolirati. Stoga nisu iznenađujući brojni politički sukobi oko preuzimanja uprave nad njima koji su se razvili kroz istraživano razdoblje. Za proučavanje djelovanja općina u Dalmaciji u to doba bitno je prije svega ukratko prikazati razvoj općinske samouprave za vrijeme Austro-Ugarske Monarhije, osobito s obzirom na to da su one sve do 1933. i proglašavanja Zakona o općinama, odnosno 1934. i proglašava-

² Eugen PUSIĆ, *Upravljanje u suvremenoj državi*, Zagreb, 2002., 68.-72.

³ Ivan KOPRIĆ, "Teritorijalna organizacija Hrvatske: stanje, kriteriji za prosudbu racionalnosti i prijedlog novog sustava", u: *Nova hrvatska lokalna i regionalna samouprava*, ur. Jakša Barbić, Zagreb, 2010., 124.

nja Zakona o gradskim općinama, nastavile funkcionirati prema Općinskom pravilniku iz 1864. godine.

Prema Pravilniku iz 1864., donesenom na temelju državnog općinskog zakona iz 1862., općine u Dalmaciji dobile su određenu autonomiju, koja im je omogućila u prvom redu upravljanje njihovom imovinom. Ostali dio djelokruga ovisio je o veličini i važnosti općine za državnu vlast.⁴ Isti je Pravilnik propisao i da općinama upravljaju na izborima izabrana općinska vijeća s trogodišnjim mandatom, odnosno od izmjena spomenutog pravilnika 1897. šestogodišnjim. Članovi vijeća birali su među sobom općinskog načelnika i članove općinske uprave, prisjednike. Načelnik i prisjednici bili su općinsko upraviteljstvo, koje je zajedno obavljalo općinske poslove. Načelnik je bio predsjednik upraviteljstva, a u slučaju njegove sprječivosti mijenjali su ga prisjednici prema redu koji je ovisio o broju glasova dobivenih na izborima. Ovisno o broju stanovnika općine, vijeća su imala od 12 do 36 vijećnika, a na svakih šest vijećnika biran je jedan prisjednik.⁵ Financijski nadzor nad općinama obavljao je pokrajinski sabor, a državna ih je vlast kontrolirala preko kotarskog predstojnika, činovnika kojeg je postavljala središnja vlast.⁶ Prema ovlastima, kotarski predstojnici bili su nadležni za brigu oko suđenja zbog manjih prekršaja i skrb za općine u stvarima manje vrijednosti te su predsjedavali sjednicama općinskih vijeća i izvršavali naloge viših vlasti. Posebno velik utjecaj u općinama davalo je predstojnicima pravo kontrole nad djelokrugom rada općinskog upraviteljstva i vijeća, a imali su i pravo poništavanja rezultata općinskih izbora ako bi smatrali da je došlo do kršenja zakona, na što se bilo moguće žaliti Namjesništvu i Ministarstvu unutrašnjih poslova.⁷

U Dalmaciji je ovaj Pravilnik bio na snazi sve do proglašenja Zakona o općinama, koji je Narodna skupština usvojila 23. veljače 1933., a Senat Kraljevine Jugoslavije 9. ožujka 1933. godine. U međuvremenu je prijelaznim odredbama Zakona o oblasnoj i sreskoj samoupravi iz 1922. Oblasna skupština preuzela nadzornu vlast nad općinama i samoupravnim općinskim ustanovama, no ta odredba nikad nije zaživjela. Kao što je rečeno, oblasna samouprava profunkcionirala je tek nakon oblasnih izbora u siječnju 1927. te je raspuštena već 6. siječnja 1929., uvođenjem diktature. No odlukom ministra unutarnjih poslova nadzorna vlast ostala je i kroz to vrijeme u domeni ovlasti velikog župana, koji je bio imenovani državni službenik.⁸ Osnivanjem banovina na teme-

⁴ Usp. Ivan BEUC, *Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527-1945)*, Zagreb, 1969., 243.-248., 298.; Dinko FORETIĆ, "Borba za ponarodiivanje općina u Dalmaciji", u: *Narodni preporod u Dalmaciji i Istri*, gl. ur. Jakša Ravlić, Zagreb, 1969., 93.-94.; *Općinski pravilnik za Dalmaciju*, Split, 1927.

⁵ *Općinski pravilnik za Dalmaciju*, 34.-42.

⁶ I. BEUC, *n. dj.*, 298.; *Općinski pravilnik za Dalmaciju*, 58.-66.

⁷ I. BEUC, *n. dj.*, 247.-248.; D. FORETIĆ, *n. dj.*, 95.; *Općinski pravilnik za Dalmaciju*, 12., 29.

⁸ Usp. *Zakon o oblasnoj i sreskoj samoupravi*, Split, 1926., 39.; "Nadzorna vlast nad općinama prelazi opet na velikog župana", *Novo doba* (Split), br. 159, 13. VII. 1927., 4.

lju Zakona o nazivu i podjeli Kraljevine na upravna područja nadzornu vlast nad općinskim samoupravama preuzeo je ban, koji je obnašao najvišu političku i opću upravnu vlast na razini banovine sve do početka Drugog svjetskog rata, odnosno raspada Kraljevine Jugoslavije.⁹

Zakonom o općinama iz 1933. propisano je da općina mora imati minimalno tri tisuće stanovnika, a općinski odbori imali su od 24 do 36 članova, ovisno o broju stanovnika u općini. Općinski odbori bili su birani na tri godine, a listi s najvećim brojem glasova pripadale su dvije trećine mandata. Predsjednik općine bio je nositelj najjače kandidatske liste na izborima, a općinski je odbor uz njega birao još dva do pet članova, koji su zajedno s predsjednikom općine bili općinska uprava. Djelokrug rada općina prema novom Zakonu obuhvaćao je *sve poslove koji se tiču interesa općinske zajednice, a odnose se na ekonomski, kulturni i socijalni napredak*.¹⁰ To je značilo, u prvom redu, upravljanje općinskom imovinom, održavanje cesta i ulica, brigu o siromašnima, zdravstvu, gospodarstvu i osnovnom školstvu te nadzornu službu, a općine su imale i kaznenu vlast po mjesnim naredbama. Kotarski predstojnici zadržali su u svojim rukama nadzor nad općinskim samoupravama te su imali pravo zadržati od izvršenja odluke općinskih odbora, koji su se pak na taj postupak imali pravo žaliti banu. Također, ako su kotarski predstojnici smatrali da općinske uprave ne izvršavaju svoje dužnosti, imali su ih pravo upozoriti, a potom i sami preuzeti njihovo izvršenje, dok je ban imao pravo općinske uprave sa svim razriješiti dužnosti te ih raspustiti.¹¹

Pri analizi zakonodavnog okvira djelovanja općina u Dalmaciji bitno je naglasiti specifičnost Dalmacije unutar novoosnovane države, jer Općinski pravilnik za Dalmaciju iz vremena Monarhije nije poznao razliku između gradskih i seoskih općina. Ovo razlikovanje uvedeno je u Dalmaciji tek 1933., jer je u prijelaznim odredbama Zakona o općinama bilo navedeno 75 gradova za koje taj Zakon ne vrijedi, nego je njima bio namijenjen Zakon o gradskim općinama iz 1934. godine.¹² Zanimljivo je da Makarska, koja je bila na čelu Makarsko-primorske općine i koja je još od vremena mletačke uprave u XVIII. stoljeću bila uvijek titulirana kao grad, nije bila navedena na tom popisu gradova te je za nju ostao nadležan Zakon o općinama iz 1933. godine.

Ali potrebno je spomenuti da Makarska nije bila jedinstveni slučaj naselja kojem je na tako neizravan način djelomično negiran i poništen status grada. Pojedini gradovi kojima je bio namijenjen Zakon o gradskim općinama i dalje su nastavili djelovati i funkcionirati prema Zakonu iz 1933., jer su očito odlučili iskoristiti njegov članak 150., u kojem se navodi da općine koje postaju gradske mogu u roku od tri godine tražiti izuzeće od Zakona o gradskim općinama i podvrgavanje Zakonu o općinama. Usporedbom popisa gradova u

⁹ *Zakon o nazivu i podjeli Kraljevine na upravna područja*, Split, 1929., 6.

¹⁰ *Zakon o opštinama*, Split, 1933., 18.

¹¹ *Isto*, 1.-35.

¹² *Isto*, 35.

Zakonu s popisom gradova u imeniku Primorske banovine iz 1938., može se zaključiti da su to u Primorskoj banovini napravili Stari Grad i Hvar.¹³ Ukupno gledano, zakonodavni okvir o općinskim samoupravama iz vremena Kraljevine Jugoslavije rezultirao je time da je u Primorskoj banovini 1938. bilo 96 seoskih općina i samo četiri gradske (Split, Livno, Mostar i Šibenik), dok je Makarska, uz još 16 naselja Primorske banovine, imala status *grada po nazivu*.¹⁴ Ova novonastala kategorija nije bila zakonski definirana, nego je bila samo posljedica prilagodbe na nedorečenosti i neusklađenosti propisa uslijed nepoštivanja tradicije od strane vlasti u Beogradu. Situacija je dalje zakomplicirana odredbom Zakona o gradskim općinama prema kojoj su naselja koja su do tada nosila naziv grada imala pravo zadržati taj naziv, iako su djelovala prema Zakonu o općinama, a ne kao gradske općine. Rezultat tih kontradiktornosti vjerojatno je najuočljiviji u službenim rezultatima popisa stanovništva i sličnim službenim publikacijama, gdje su naselja koja nisu imala status gradskih općina bila navedena kao gradovi, jer su zadržali taj naziv, no podaci koji su za njih iskazivani predstavljaju cijelu općinu te time postaju netočni i u dobroj mjeri neupotrebljivi za istraživanje samih tih naselja, odnosno gradova.

Raspuštanje Općinskog vijeća 1922. godine

Posljednji administrativni preustroj Dalmacije pred Prvi svjetski rat, kojim je podijeljena na 14 kotareva (Benkovac, Brač, Dubrovnik, Hvar, Imotski, Knin, Korčula, Kotor, Makarska, Metković, Sinj, Split, Šibenik i Zadar), proveden je 1903. godine. Time je Makarskoj potvrđena pozicija sjedišta kotara koji su činile tri općine: Makarsko-primorska sa sjedištem u Makarskoj, Gornje Primorje sa sjedištem u Gradcu i općina Vrgorac.¹⁵

Posljednji općinski izbori pred Prvi svjetski rat provedeni su u Makarskoj 1911., a za načelnika je u kolovozu 1912. imenovan Petar Rismondo, član Hrvatske stranke (HS), nakon koalicije sklopljene sa Strankom prava.¹⁶ U vijeću

¹³ *Zakon o gradskim općinama*, Sarajevo, 1934., 1.-2.; *Upravno, sudsko i crkveno razdjeljenje i imenik prebivališta Primorske Banovine*, Zagreb, 1938., 21.-22.

¹⁴ *Upravno, sudsko i crkveno razdjeljenje*, 22.

¹⁵ Makarsko-primorska općina obuhvaćala je područje od Brela do Živogošća (uključivo s njim), općina Gornje Primorje od Živogošća do Bačine, a vrgoračka općina područje cijele Vrgorske krajine, odnosno naselja Veliki Prolog, Draževitići, Umčani, Dusina, Vina, Kotezi, Potprolog, Orah, Banja, Višnjica, Kokorići, Kljenak, Ravča, Prapatnica, Stilja, Duge Njive, Zavojane, Dragljane, Vlaka, Kozica, Poljica Kozička i Mijaca. Usp. Frane IVKOVIĆ, "Organizacija uprave u Dalmaciji za vrijeme druge austrijske vladavine 1814.-1918", *Arhivski vjesnik*, 34-35/1991.-1992., br. 35-36, 40.; Ante BRALIĆ, "Zadarski fin-de siècle – Političke i društvene prilike u Zadru i Dalmaciji uoči Prvog svjetskog rata", *Časopis za suvremenu povijest* (dalje: ČSP), 39/2007., br. 3, 732.; Mirko KORENČIĆ, *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske*, Zagreb, 1979., 402.-407., 736.-744.

¹⁶ Hrvatska stranka nastala je 1905. ujedinjenjem saborskih klubova Narodne stranke i Stranke prava u Dalmaciji, a zalagala se za ujedinjenje kraljevine Dalmacije s kraljevinama Hrvatskom i

je bilo 19 pravaša i 17 članova HS-a.¹⁷ Za vrijeme Prvog svjetskog rata politički život u Makarskoj, kao i u cijeloj Dalmaciji, gotovo se potpuno pasivizirao. Nisu se održavali redoviti izbori, a Sabor u Zadru se nije sastajao.¹⁸ Na sjednicama makarskog Općinskog vijeća uglavnom su samo izglasavani proračuni i slavljani vojni uspjesi austro-ugarske vojske, dok su, kako je rat odmicao, glavne aktivnosti sve više bile posvećene nabavi hrane i drugih osnovnih potrepština za stanovništvo.¹⁹ Do promjene na čelu općine došlo je 31. prosinca 1917., nakon smrti Petra Rismonda. Prema Općinskom pravilniku, bez izbora ga je naslijedio dotadašnji prvi prisjednik, Silvestar Matulović, član Stranke prava. Na istoj je sjednici Općinsko vijeće u ime svih članova podržalo Svibanjsku deklaraciju predstavnika Jugoslavenskog kluba u Carevinskom vijeću u Beču, u kojoj se tražilo ujedinjenje Južnih Slavena unutar trijalistički uređene Monarhije.²⁰

Vijest o prekidu veza s Monarhijom i osnivanju Države SHS u Makarsku je stigla 30. listopada, a austro-ugarski vojnici, koji su bili smješteni u zgradi zvanom "Decima", napustili su grad u noći 29. na 30. listopada 1918. godine.²¹ Odmah po dobivanju vijesti formiran je gradski Odbor narodnog vijeća, čiji je predsjednik postao odvjetnik dr. Bartul Vranković, potpredsjednik općinski načelnik Silvestar Matulović, a tajnik trgovac Vice Lalić.²² Odbor je djelovao do 8. siječnja 1919., a potom je vlast u općini ponovno preuzelo Općinsko vijeće formirano 27. kolovoza 1912., na čelu sa Silvestrom Matulovićem, koji je ubrzo postao član Demokratske stranke (DS).²³

Zakon o izboru općinskih zastupstava u Dalmaciji objavljen je 22. svibnja 1922., a u listopadu su se pojavile vijesti da bi općinski izbori u Dalmaciji mo-

---

Slavonijom te propagirala jedinstvo Hrvata i Srba. Prvi predsjednik stranačkog kluba u Dalmatinskom saboru bio je Pero Čingrija, a potpredsjednik Ante Trumbić. Usp. "Program Hrvatske stranke u Dalmaciji", u: *Programatski dokumenti hrvatskih političkih stranaka i skupina 1842.-1914.* (dalje: *Programatski dokumenti*), prir. Tihomir Cipek, Stjepan Matković, Zagreb, 2006., 518.-519.; "Zašto smo istupili (Samostalna organizacija Hrvatske stranke)", u: *Programatski dokumenti*, 587.-590. U razdoblju od 1905. do 1910. načelnik općine bio je pravaš Mate Klarić, a za više o Stranci prava u Dalmaciji usp. Marjan DIKLJIĆ, *Pravaštvo u Dalmaciji do kraja Prvog svjetskog rata*, Zadar, 1998.

¹⁷ Arhiv franjevačkog samostana Blažene Djevice Marije na nebo uznesene u Makarskoj (dalje: ASM), *Knjiga znamenitijih događaja zbivših se u redovničkoj obitelji franjevačkog manastira u Makarskoj od godine 1905. do godine 1957.* (dalje: KZDM), 66.

¹⁸ "Iz Makarske", *Novo doba*, br. 82, 30. VIII. 1918., 3.; Zdravka JELASKA MARIJAN, *Grad i ljudi: Split 1918.-1941.*, Zagreb, 2009., 63.; ISTA, "Zemaljska vlada za Dalmaciju (2. studenoga 1918. – 20. siječnja 1919.)", u: *Godina 1918.*, gl. ur. Zlatko Matijević, Zagreb 2010., 156.

¹⁹ Velimir URLIĆ, *U spomen 1914.-1918.: Makarsko primorje*, Makarska, 2007., 59.-70.

²⁰ ASM, KZDM, 255.-256.; V. URLIĆ, *U spomen 1914.-1918.*, 62.

²¹ Državni arhiv u Dubrovniku (dalje: DAD), Fond: Dubrovačka oblast (dalje: FDO), kut. CL II b 1, Dopis općine Makarsko-Primorske Pokrajinskoj vladi u Dalmaciji u Splitu od 17. 2. 1919.

²² ASM, KZDM, 271.-272.

²³ DAD, FDO, kut. CL II b 1, Dopis kotarskog upravitelja u Makarskoj Pokrajinskoj vladi za Dalmaciju u Splitu od 19. 4. 1919.; DAD, FDO, kut. CL III b 8, Dopis načelnika općinskog upraviteljstva u Makarskoj kotarskom predstojništvu u Makarskoj za Pokrajinsku vladu u Splitu od 8. 7. 1921.

gli biti provedeni u veljači 1923. godine.²⁴ Formiranjem Hrvatskog bloka u kolovozu 1921., koji su utemeljili Hrvatska zajednica (HZ), Hrvatska republikanska seljačka stranka (HRSS) i Hrvatska stranka prava (frankovci), pouzdanik HZ-a u Makarskoj Mate Klarić postao je predstavnik te ujedinjene hrvatske političke fronte na širem makarskom području te je nakon najave izbora počeo borbu oko preuzimanja vlasti u općini. Zahtjev za smjenu dotadašnje općinske uprave temeljio je na tvrdnji da ona više ne djeluje legitimno. Stoga se u rujnu 1922. požalio kotarskom predstožništvu da je prošlo već duže vrijeme od odstupa Mate Šimića, Ante Sisarića, Ante Ivaniševića i Ante Bušelića s dužnosti općinskih prisjednika, a izbor novih još uvijek nije obavljen, iako su se prema zakonu morali izabrati kroz 14 dana. Potom je tužio Petra Antičića za protuzakonito obnašanje dužnosti prisjednika, jer je učitelj, a oni po zakonu o državnim službenicima nisu mogli biti izabrani za članove općinskog upraviteljstva. U žalbi je Klarić nastavio da, prema svemu navedenom, od sedam članova, koliko mora sačinjavati općinsko upraviteljstvo u Makarskoj, dužnost obavljaju samo dvojica, a i od te dvojice, Marijan Glučina rijetko se pojavljuje u Općini te uslijed svega Makarskom upravlja samo jedan čovjek, općinski načelnik Silvestar Matulović. Zato je Klarić sve odluke koje je općinsko upraviteljstvo donosilo smatrao nezakonitima.²⁵ U svoju obranu Matulović je tvrdio da je nakon Šimićeve ostavke stavio na dnevni red sjednice održane 9. lipnja 1922. izbor njegova nasljednika, no vijeće je jednoglasno odlučilo ne izabrati ga, a nije sazivao novu sjednicu i izabirao nove prisjednike nakon drugih ostavki jer su se općinski izbori, prema njemu, trebali održati u studenome 1922. godine. U isto vrijeme Matulović je okrivio Klarića za nagovor Sisarića i Bušelića na ostavke te negirao optužbe o nelegalnosti odluka vijeća i ustvrdio da je svaki zaključak zakonit ako su sjednici općinskog upraviteljstva prisustvovala bar tri člana.²⁶

Kotarski je predstožnik u dopisu Pokrajinskoj upravi podržao Matulovića i time postavio obrazac budućeg ponašanja svih kotarskih predstožnika u Makarskoj u razdoblju između dva svjetska rata, prema kojem su uvijek bili na strani predstožnika prodržavnih stranaka. U ovom slučaju, predstožnik je smatrao da je Klarićev jedini cilj njegov izbor za općinskog prisjednika te izbor njemu bliskih osoba u općinsko upraviteljstvo, kako bi osigurali pobjedu na sljedećim općinskim izborima. To je obrazložio činjenicom da će se izborni odbor tom prilikom morati sastojati od općinskog načelnika ili jednog općinskog prisjednika kao predsjednika te jednog općinskog vijećnika. S obzirom na to da je u makarskoj općini bilo pet birališta, po kotarskom predstožniku

²⁴ "Izborni zakon za općine u Dalmaciji", *Novo doba*, br. 228, 6. X. 1922., 1.; "Općinski izbori u Dalmaciji", *Novo doba*, br. 237, 17. X. 1922., 4.; Franko MIROŠEVIĆ, "Borba za općinsku samoupravu u južnoj Dalmaciji od 1918. do 1929.", *Radovi*, 23/1990., 150.

²⁵ DAD, FDO, kut. CL III b 8, Dopis Mate Klarića kotarskom predstožništvu u Makarskoj od 18. 9. 1922.; DAD, FDO, kut. CL III b 8, Dopis načelnika općinskog upraviteljstva u Makarskoj kotarskom predstožništvu u Makarskoj od 22. 9. 1922.

²⁶ DAD, FDO, kut. CL III b 8, Dopis načelnika općinskog upraviteljstva u Makarskoj kotarskom predstožništvu u Makarskoj od 22. 9. 1922.

bilo je moguće da sva birališta dobiju za predsjednika ili bar jednog člana izbornog odbora predstavnika Hrvatskog bloka. Zato se Klarić toliko zanimao za popunjavanje mjesta općinskih prisjednika, u uvjerenju da će Općinsko vijeće pod utjecajem njegovih pristaša izabrati njemu pogodne osobe. U nastavku, predstojnik je optužio Klarića i za akciju agitacije za Hrvatski blok, prilikom koje je navodno koristio tajne novčane fondove i izrabljivao teško ekonomsko stanje stanovništva u svoje političke svrhe. Stoga je smatrao neophodnim hitno raspuštanje općinskog zastupstva u Makarskoj te imenovanje dotadašnjeg načelnika Silvestra Matulovića općinskim upraviteljem, jer se pokazao izrazito revnim u obavljanju svojih dužnosti.²⁷

Raspuštanje općine bio je, prema kotarskom predstojniku, jedini način sprečavanja Klarića u preuzimanju vlasti. U izabranom Općinskom vijeću 1912. bilo je 36 članova, no u međuvremenu su četiri preminula, a trojica su se trajno odselila, tako da je 1922. bilo 29 vijećnika. Klarić je imao podršku dvanaestorice te bi na sljedećoj sjednici vijeća morao biti imenovan za općinskog prisjednika. Naime, u općinskom upraviteljstvu trebala su uz načelnika biti još bar dva prisjednika iz grada. U to vrijeme, od sedam gradskih vijećnika prisjednici nisu mogli postati dr. Bartul Vranković, Kleme Babić, Niko Majstrovčić, Ante Ivanišević i Mate Šimić, jer su se prije bili odrekli te časti, pa su preostali samo Mate Klarić i Ante Ribarović, koji je prije više puta odbio postati prisjednikom, a uz to je već bio 60-godišnjak. Istog dana po Klarićevu izboru Matulović bi se, kako je sam najavio, odrekao mjesta načelnika, jer nije htio surađivati s čovjekom koji je za njega nepouzdan i protudržavnih osjećaja. Nakon toga bi Klarić morao biti imenovan općinskim načelnikom.²⁸

Prava moć i uloga kotarskog predstojnika te centralistički odnos državne vlasti prema općinskoj samoupravi jasno su vidljivi iz sljedećeg postupka Pokrajinske uprave, koja je poslušala savjet kotarskog predstojnika i 13. listopada 1922. raspustila makarsko Općinsko vijeće te imenovala Silvestra Matulovića općinskim upraviteljem. Obrazloženje odluke glasilo je da se ne mogu popuniti sva četiri ispražnjena mjesta općinskih prisjednika, a i kada bi ih se popunilo, ne može se osigurati redovito poslovanje općinskog upraviteljstva zbog nemogućnosti osiguranja tri člana upraviteljstva s boravištem u gradu, no pravi razlog bio je sprečavanje dolaska vlasti u općini u ruke oporbe.²⁹ Ovaj primjer ujedno upućuje i na važnost općinske samouprave unatoč ograničenim ovlastima, jer su vladajuće strukture bile izrazito zainteresirane za osiguranje poslušne vlasti na općinskoj razini te pri tome nisu birale sredstva.

Zanimljivo je da je Matulović stupio na dužnost općinskog upravitelja 15. listopada 1922., no bio je smijenjen već 14. veljače 1923., kada je upraviteljem

²⁷ DAD, FDO, kut. CL III b 8, Dopis vladinog savjetnika-upravitelja u Makarskoj Predsjedništvu pokrajinske uprave za Dalmaciju u Splitu od 24. 9. 1922.

²⁸ DAD, FDO, kut. CL III b 8, Dopis kotarskog predstojništva u Makarskoj Pokrajinskoj upravi za Dalmaciju u Splitu od 10. 10. 1922.

²⁹ DAD, FDO, kut. CL III b 8, Dopis Pokrajinske uprave za Dalmaciju općinskom upraviteljstvu u Makarskoj, kotarskom predstojništvu u Makarskoj i Silvestru Matuloviću od 13. 10. 1922.

imenovan Mihovil Marinović.³⁰ On je bio predsjednik gradske organizacije Narodne radikalne stranke (NRS), a pri imenovanju mu otegotna okolnost nije bilo ni to što je njegova stranka na prethodnim parlamentarnim izborima u Makarskoj osvojila samo osam glasova te što joj je sastanak nekoliko dana prije njegova imenovanja otkazan zbog pojavljivanja samo 10 članova.³¹ Njegovo postavljanje bilo je dio predizborne kampanje za predstojeće parlamentarne izbore, na što su se potužili i članovi DS-a. Oni su naime optužili radikale za iskorištavanje položaja na vlasti i smjenu kotarskih predstojnika u Makarskoj i Metkoviću te raspuštanje vrgorske, makarske, metkovičke i opuzenske općine. Na mjesta kotarskih predstojnika postavili su svoje članove, kao i na mjesta općinskih upravitelja. U Makarskoj je kotarskog predstojnika Ernesta Stipanovića zamijenio Artur Lelas, a potvrdu mnogo šire predizborne akcije smjenjivanja nepoćudnih dužnosnika potvrđuje podatak da je u isto vrijeme radikalna vlada na razini cijele Kraljevine premjestila ili otpustila preko 3000 državnih službenika, koji su uglavnom bili pristaše DS-a, a na njihove položaje postavila članove svoje stranke.³²

Borba H(R)SS-a za općinsku samoupravu

Nakon postavljanja Marinovića na mjesto općinskog upravitelja prestali su svi pokušaji preuzimanja vlasti sve do osnutka gradske organizacije HRSS-a u rujnu 1924. godine. Postavši njen predsjednik, Klarić je odmah zatražio hitnu provedbu općinskih izbora. Kao prijelazno razdoblje do izbora predložio je, na temelju rezultata parlamentarnih izbora 1923., stranačke kolege Matu Jurišića za mjesto općinskog upravitelja te Krešimira Nolu i Josipa Petrovića za dvočlani odbor.³³ Pri tom je zahtjevu Klarić dobio podršku svih ostalih stranaka, jer su svi bili svjesni da je na čelu općine predstavnik apsolutne manjine. No kotarski se predstojnik nije složio s tim. Smatrao je da Jurišić nema dovoljnu izobrazbu, kao ni Nola, koji je prema njemu bio i premlad, dok mu je Petrović bio prestar. Ipak, svjestan nemogućnosti održanja Marinovića na dužnosti,

³⁰ DAD, FDO, kut. CL III b 8, Dopis Pokrajinske uprave za Dalmaciju općinskom upraviteljstvu u Makarskoj, kotarskom predstojništvu u Makarskoj i Silvestru Matuloviću od 13. 10. 1922.; DAD, FDO, kut. CL III b 8, Dopis Pokrajinske uprave za Dalmaciju Silvestru Matuloviću i Mihi Marinoviću od 14. 2. 1923.

³¹ DAD, FDO, kut. CL III b 1, Izvješće kotarskog upravitelja u Makarskoj Predsjedništvu pokrajinske uprave u Splitu o političkom partijskom kretanju od 14. 1. 1923.

³² "Pokrajina pred izborom", *Život* (Split), br. 950, 14. III. 1923., 2.; "Neverovatno, ali istinito", *Život*, br. 947, 10. III. 1923., 2.; DAD, FDO, kut. CL III c 3, Iskaz posala kraljevskog kotarskog predstojništva u Makarskoj za treći tromjesec 1923.; Ivana DOBRIVOJEVIĆ, "Pod budnim okom države – državni činovnici u Kraljevini Jugoslaviji", u: *Privatni život kod Srba u dvadesetom veku*, prir. Milan Ristović, Beograd, 2007., 491.

³³ DAD, FDO, kut. CL III b 8, Dopis Mate Klarića u ime HRSS-a općine Makarsko-Primorske velikom županu Dubrovačke oblasti od 15. 10. 1924.

pred parlamentarne izbore koji su se održali u veljači 1925. kotarski predstojnik predložio je za općinskog upravitelja Matu Škarića, koji je u to vrijeme bio privremeni općinski upravitelj u Kaštel Starom, ali do smjene nije došlo.³⁴

Zahtjevi HRSS-a za smjenu općinskog upravitelja nasilno su prekinuti primjenom Obznane i zabranom stranačkog rada. No zaokretom u politici HRSS-a na državnoj razini i sklapanjem sporazuma s radikalima te ulaskom u vladu u srpnju 1925. promijenile su se i okolnosti djelovanja političkih stranaka na lokalnoj razini. Stranka je promijenila ime u Hrvatska seljačka stranka (HSS), a makarska organizacija konačno je dobila i podršku vlasti u smjeni Marinovića s mjesta općinskog upravitelja. Pri tome se još jednom dokazala tvrdnja o izraženoj dominaciji državnog središta prema periferiji u Kraljevini SHS i jačoj centralizaciji državne uprave. Iako je HSS na državnoj razini bio u koaliciji s NRS-om, Klarić je smatrao da NRS nema pravo na dužnost upravitelja u općini gdje je uvjerljivo u manjini, a Marinoviću je osobito zamjerao bliskost s Pribičevićevom Samostalnom demokratskom strankom (SDS) te odbijanje bilo kakve suradnje s HSS-om.³⁵ Veliki župan Dubrovačke oblasti potom je ovlastio kotarskog predstojnika Antu Stalia za pokretanje postupka postavljanja nove općinske uprave. U tom cilju trebao se konzultirati sa svim političkim strankama i istaknutim građanima u Makarskoj.³⁶

Stalio je 27. listopada 1925. pozvao Marinovića te mu pokazao prijedlog HSS-a za sastav Općinskog vijeća. U prijedlogu je zatraženo osamnaesteročlano vijeće, sazvano prema omjeru dobivenih glasova na parlamentarnim izborima održanima u veljači iste godine. Prema tom omjeru, HSS-u je trebalo pripasti 10 vijećničkih mjesta, a NRS-u, SDS-u, DS-u i Hrvatskoj pučkoj stranci (HPS) po dva vijećnička mjesta. Pri tome je posebno naglašeno da HSS-u nije bitna stranačka pripadnost predsjednika vijeća. Marinović je tražio nekoliko dana za konzultacije, a Stalio ga je 2. studenoga ponovno pozvao na razgovor. Na njemu je Marinović izjavio da kotarski odbor NRS-a pristaje na sastav Općinskog vijeća jedino pod uvjetom da se radikalima osigura jednak broj vijećnika kao i HSS-u te da predsjednik odbora bude radikal, odnosno on. Klarić je, u ime HSS-a, te zahtjeve odbio.³⁷

U isto vrijeme SDS je odbio svaku suradnju oko osnivanja odbora prema HSS-ovu prijedlogu, dok su DS i HPS izrazili spremnost sudjelovati u vijeću s po dva člana. Kada se po gradu proćuo tijek pregovora, dio radikala se pobunio, jer se Marinović ni s kim nije konzultirao, a bojali su se formiranja općin-

³⁴ DAD, FDO, kut. CL III b 8, Dopis kotarskog predstojnika u Makarskoj velikom županu Dubrovačke oblasti od 4. 11. 1924.

³⁵ DAD, FDO, kut. CL III b 8, Dopis kotarskog predstojnika iz Makarske velikom županu Dubrovačke oblasti od 14. 10. 1925.

³⁶ DAD, FDO, kut. CL III b 8, Dopis velikog župana Dubrovačke oblasti kotarskom predstojništvu u Makarskoj od 14. 10. 1925.

³⁷ DAD, FDO, kut. CL III b 8, Dopis kotarskog predstojnika iz Makarske velikom županu Dubrovačke oblasti od 8. 11. 1925.

ske uprave bez njih zbog njegova nepopuštanja. Među njima su se isticali odvjetnik Bogdanović, za kojeg su i HSS-ovci izrazili želju da bude predsjednik Općinskog vijeća, te bankovni činovnik Dušan Ugrinović. Potom je kotarski upravitelj pozvao predstavnike kotarskog odbora NRS-a te im priopćio da sve vodi upravo prema organizaciji vijeća bez radikala i obavijestio ih da je HSS spreman ustupiti im, uz mjesta dva člana vijeća koja im pripadaju, i dva mjesta koja pripadaju SDS-u te mjesto predsjednika vijeća u osobi odvjetnika Bogdanovića.³⁸ Prisutnim radikalima to je bilo prihvatljivo rješenje, no Marinović je i ovaj put odbio sve pregovore, jer se još tijekom 1924. sukobio s Bogdanovićem.³⁹

U pokušaju rješavanja situacije Stalio je 6. studenoga pozvao Marinovića i Klarića na sastanak na kojem je Marinović u manjoj mjeri popustio te pristao na formiranje Općinskog vijeća u kojem bi bilo osam članova i predsjednik iz NRS-a, ali ako bi se ukupni broj članova povisio sa 18 na 22. U tom bi slučaju HSS imao 12, NRS osam te DS i HPS po dva člana. U općinskom upraviteljstvu radikali bi uz predsjednika imali još jednog člana, HSS dva, a SDS i HPS po jednog. Klarić je načelno odbio taj prijedlog, ali je odlučio pričekati s odlukom do očitovanja NRS-a i konzultacija s vodstvom svoje stranke. Radikali su na kraju pristali na takav prijedlog, no HSS ga je odbio.⁴⁰

Uvidjevši da se NRS i HSS ne mogu dogovoriti, Stalio je pozvao predstavnike HSS-a, DS-a i HPS-a na pokušaj dogovora. Klarić je najprije predložio da vijeće čini 12 HSS-ovaca i po tri člana DS-a i HPS-a, dok bi predsjednik bio radikal Bogdanović, koji ne bi bio uračunat među prethodnih 18 vijećnika. Taj prijedlog HPS i DS nisu podržali, pa je Klarić odlučio Bogdanoviću ustupiti jedno HSS-ovo mjesto kako bi na taj način svi vidjeli njihovu volju za suradnju sa svim političkim opcijama, pa i radikalima. Nakon tog prijedloga DS i HPS tražili su dan odmora za konzultacije. Sutradan je predstavnik DS-a dr. Ivan Vela poslao pismeni pristanak na Klarićev prijedlog, no don Niko Delić ga je u ime HPS-a odbio te tražio po četiri člana HPS-u i DS-u, proširenje vijeća sa 18 na 20 članova i postavio uvjet po kojem predstavnik stranke koja ne sudjeluje u vijeću ne može biti njegov predsjednik. Time je svaka mogućnost dogovora propala. Stalio je u izvještaju velikom županu izrazio svoj stav da su svi problemi oko dogovora isključivo osobne prirode te da je zato dogovor nemoguć. Kao rješenje je predložio dolazak na čelo općine osobe izvan njezina teritorija.⁴¹ Mihovil Marinović smijenjen je 8. prosinca 1925. uz pohvale velikog župana za obavljene posao, a zamijenio ga je 24. prosinca 1925. politički povjerenik,

³⁸ DAD, FDO, kut. CL III b 8, Dopis kotarskog predstojnika iz Makarske velikom županu Dubrovačke oblasti od 8. 11. 1925.

³⁹ DAD, FDO, kut. CL III b 8, Dopis kotarskog predstojnika iz Makarske velikom županu Dubrovačke oblasti od 14. 10. 1925.

⁴⁰ DAD, FDO, kut. CL III b 8, Dopis kotarskog predstojnika iz Makarske velikom županu Dubrovačke oblasti od 8. 11. 1925.

⁴¹ DAD, FDO, kut. CL III b 8, Dopis kotarskog predstojnika iz Makarske velikom županu Dubrovačke oblasti od 8. 11. 1925.

Nikola Kvezić – dotadašnji kotarski komesar u Dubrovniku, u svojstvu upravitelja do općinskih izbora.⁴²

Klarić je podržao smjenu Marinovića i postavljanje neutralnog državnog činovnika, a iz svega navedenog može se još jednom vidjeti koliko se u izboru općinske vlasti u Kraljevini SHS nisu poštivala moderna demokratska načela izbora.⁴³ Presudnu ulogu u političkom životu općine imao je kotarski predstojnik, koji je prema zakonu trebao imati samo nadzornu ulogu nad općinom, a koji je pak kao državni činovnik provodio politiku vladajućeg režima te je pri tome onemogućavao bilo kakav otpor na razini najnižih upravnih jedinica, općina. Trenutačna politička situacija na državnoj razini izravno je utjecala i na položaj mjesnih stranačkih organizacija, a pri tome se stanovnike nije pitalo slažu li se ili ne s imenovanjem osoba koje bi ih trebale zastupati, niti se uzimala u obzir stvarna situacija na terenu.

Općinski izbori 1926. godine

Uz prije spomenute probleme oko ujednačavanja zakona na cijelom teritoriju novonastale države, o razvijenosti, odnosno nerazvijenosti općinske samouprave u Dalmaciji te odnosu središnje vlasti prema njoj možda najbolje svjedoči činjenica da su prvi općinski izbori nakon Prvog svjetskog rata raspisani tek 16. svibnja 1926., 15 godina nakon posljednjih održanih, odnosno sedam i pol godina nakon svršetka rata te osnivanja Kraljevine SHS.⁴⁴ Izborima je prethodila vrlo žestoka predizborna kampanja. Na javnim skupovima po Makarskom primorju član DS-a Grga Angjelinović napadao je HSS te isticao kako Radić ni u vladi nema nikakvih ovlasti, jer mu je trebalo čak sedam mjeseci da makne Marinovića s vlasti u Makarskoj.⁴⁵ U želji da postigne nešto bolji rezultat u Makarskoj, HPS je 7. ožujka 1926. osnovao Građanski klub, a kako bi pridobili seljake, organizirao je po cijeloj Dalmaciji seljačke političke tečajeve.⁴⁶ Za to vrijeme komu-

⁴² DAD, FDO, kut. CL V e 8, Izvješće makarskog žandarmerijskog vođa kotarskom predstojništvu u Makarskoj o političkoj situaciji za mjesec prosinac 1925.; DAD, FDO, kut. CL III b 8, Izvješće općinske uprave u Makarskoj velikom županu Dubrovačke oblasti od 25. 12. 1925.; DAD, FDO, kut. CL III b 8, Izvješće kotarskog predstojnika u Makarskoj velikom županu Dubrovačke oblasti od 8. 12. 1925.

⁴³ DAD, FDO, kut. CD I e 4, Tjedno izvješće kotarskog predstojnika u Makarskoj velikom županu Dubrovačke oblasti o političkim prilikama za razdoblje 10.-16. 1. 1926.

⁴⁴ Zakon o općinama donesen je tek 1933., a zakon o gradskim općinama 1934. godine. Usp. *Općinski pravilnik za Dalmaciju*; *Zakon o opštinama*; *Zakon o gradskim opštinama*; "Organizacija oblasne samouprave", *Novo doba*, br. 272, 24. XI. 1926., 3.; "Organizacija naše države", *Jadran* (Split), br. 6, 16. III. 1928., 13.; I. BEUC, n. dj., 356.-359.

⁴⁵ DAD, FDO, kut. CD I e 4, Tjedno izvješće kotarskog predstojnika u Makarskoj velikom županu Dubrovačke oblasti o političkim prilikama za razdoblje 17.-23. 1. 1926.

⁴⁶ "Makarska", *Jadran*, br. 10, 11. III. 1926., 3.; "Seljački politički tečaj u Makarskoj", *Jadran*, br. 12, 25. III. 1926., 3.; "Seljački politički tečaj u Makarskoj", *Jadran*, br. 14, 8. IV. 1926., 3.

nisti su se nastojali aktivirati kroz listu Seljačko-radničke stranke, no kotarski im je predstojnik zabranio veliki skup u Makarskoj 9. svibnja 1926. uz obrazloženje o velikoj mogućnosti nereda.⁴⁷

Nositelj liste DS-a u Makarsko-primorskoj općini bio je Ante Majstrović, SDS-a Živko Alačević, HPS-a Marko Ribarović, Seljačko-radničkog saveza Marin Kovačević, HSS-a Mate Klarić, a NRS-a Mihovil Marinović.⁴⁸

Tablica 1. Rezultati općinskih izbora 1926. u Makarsko-primorskoj općini

	Makarska	Ostatak općine
HSS	222 (39,43%)	723 (46,92%)
DS	99 (17,58%)	241 (15,64%)
SDS	74 (13,14%)	223 (14,47%)
HPS	68 (12,08%)	194 (12,59%)
Seljačko-radnička stranka	57 (10,12%)	57 (3,7%)
NRS	43 (7,64%)	103 (6,08%)

Izvor: DAD, FDO, kut. CD II d 8, Rezultati općinskih izbora 1926 u kotaru Makarska; "Rezultat općinskih izbora u Dalmaciji", *Novo doba*, br. 113, 18. V. 1926., 5.; "Daljnji rezultati općinskih izbora u Dalmaciji", *Novo doba*, br. 114, 19. V. 1926., 4.

Na izborima je HSS ostvario premoćnu pobjedu, no usporedbom s rezultatima parlamentarnih izbora 1925. (tablica 2) može se zamijetiti značajan pad popularnosti HSS-a na razini ostatka općine, što je bila posljedica prijašnje suradnje s NRS-om i sudjelovanja u vladi. Pri tome je očito najveći broj razočaranih glasača privukao DS, koji je zabilježio najveći rast broja glasova u odnosu na izbore za Narodnu skupštinu 1925. godine.⁴⁹

Tablica 2. Rezultati izbora za Narodnu skupštinu 1925. na makarskom području

	Makarska	Ostatak općine
HRSS	224 (40,65%)	914 (56,49%)
Nacionalni blok (NRS i SDS)	109 (19,78%)	327 (20,21%)
DS i Težački savez	101 (18,33%)	170 (10,51%)
Nezavisna radnička stranka	58 (10,53%)	34 (2,1%)
HPS	57 (10,34%)	157 (9,7%)
Zemljoradnička stranka	2 (0,36%)	11 (0,68%)
Hrvatska stranka prava	-	5 (0,31%)

Izvor: *Statistika izbora narodnih poslanika Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca održanih 8. februara 1925. godine*, Beograd, 1926., 117.

⁴⁷ DAD, FDO, kut. CD I e 2, Tjedno izvješće kotarskog predstojnika u Makarskoj velikom županu Dubrovačke oblasti o političkim prilikama za razdoblje 9.-15. 5. 1926.

⁴⁸ "Predaja prve kandidatske liste u Makarskoj", *Jadranska pošta* (Split), br. 225, 21. IV. 1926., 2.; "Iz Makarske", *Jadranska pošta*, br. 234, 8. V. 1926., 2.

⁴⁹ Usp. *Statistika izbora narodnih poslanika Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca održanih 8. februara 1925. godine*, Beograd, 1926., 117.

Službeni rezultati ne donose podatke o broju birača, pa nije moguće usporedbom s brojem birača na prethodnim parlamentarnim izborima analizirati da li se i kako ta situacija odrazila i na motiviranost stanovnika Makarske i Primorja za sudjelovanje u izboru općinskih vijeća prvi put u Kraljevini SHS.

Nakon izbora bila su u vijeću općine Makarsko-primorske poništena dva mandata "Seljačko-radničkog saveza", jer su izabrani vijećnici Marin Kovačević i Vicko Puharić bili članovi Komunističke partije Jugoslavije (KPJ), koji po zakonu nisu mogli obnašati nikakvu javnu funkciju niti biti članovi samoupravnih tijela. Zanimljivo je da je kotarski predstojnik utvrdio kako je njihova pripadnost KPJ općepoznata, no za to nije imao nikakvih dokaza, nego je potvrdio njihova političkog stava pronašao u činjenici da su na prvu sjednicu Općinskog vijeća došli sa zataknutim crvenim karanfilima u zapučku. Na njihova mjesta nisu došli zamjenici na listama, nego su proglašena upražnjenima te se smanjio ukupni broj vijećnika.⁵⁰ Vlast u općini HSS je preuzeo 22. svibnja 1926., a 25. svibnja formirana je uprava općine, koju su sastavili u koaliciji s HPS-om. U Općinskom vijeću HSS je imao 15 predstavnika, SDS i DS po pet, HPS četiri i NRS dva.⁵¹ Hrvatska seljačka stranka dobila je mjesto načelnika i tri prisjednika, a HPS tri prisjednika, među kojima i onog prvog. Tim je dogovorom Mate Klarić postao načelnik, a Marko Ribarović donaćelnik.⁵²

Osvojivši vlast na izborima, HSS-ovo Općinsko vijeće imalo je legitimitet, a stabilnosti njegove vladavine pridonijelo je i konačno formiranje oblasne samouprave nakon oblasnih izbora u siječnju 1927. te sklapanje koalicije s SDS-om u listopadu 1927. godine. Na oblasnim izborima u Dubrovačkoj oblasti HSS je osvojio 10 od 12 zastupničkih mjesta te je preko samoupravnih tijela mogao zaštititi općinska vijeća od samovolje kotarskih predstojnika, kao što će se vidjeti na primjeru Makarske u srpnju 1928. godine. Stvaranje Seljačko-demokratske koalicije promijenilo je odnos političkih snaga i učvrstilo položaj izabranog Općinskog vijeća te su pokušaji njegova preuzimanja prestali sve do atentata u Skupštini i uvođenja diktature. Makarski načelnik Mate Klarić imenovan je nakon oblasnih izbora predsjednikom Oblasne skupštine Dubrovačke oblasti, a s te je pozicije iste godine samovoljno odstupio nakon što je na parlamentarnim izborima u rujnu bio izabran za zastupnika u Narodnoj skupštini.⁵³

⁵⁰ DAD, FDO, kut. CL V f 8, Izvješće kotarskog predstojnika u Makarskoj velikom županu Dubrovačke oblasti od 22. 5. 1926.; DAD, FDO, kut. CL V f 8, Izvješće kotarskog predstojnika u Makarskoj velikom županu Dubrovačke oblasti od 8. 6. 1926.

⁵¹ DAD, FDO, kut. CL III b 8, Iskaznica zastupstva općine Makarsko-Primorske uslijed izbora obavljenih dne 16. maja 1926.

⁵² "Makarska", *Jadran*, br. 23, 28. V. 1926., 4.

⁵³ DAD, FDO, kut. CD II f 4, Zapisnik dvadeset drugog sastanka Oblasne skupštine Dubrovačke oblasti održanog 17. 6. 1927.; DAD, FDO, kut. CD II f 4, Zapisnik dvadeset petog sastanka Oblasne skupštine Dubrovačke oblasti održanog 5. 11. 1927.; "Rezultati skupštinskih izbora u Dalmaciji", *Jadran*, br. 37, 20. IX. 1927., 1.

Odjeci atentata u Narodnoj skupštini u Makarskoj

Vijesti o zločinu u Narodnoj skupštini došle su u Makarsku isti dan, a već se sljedećeg dana kotarski odbor NRS-a u Makarskoj požalio stranačkom oblasnom odboru u Dubrovniku da je uklonjena srpska zastava s općinske zgrade u Makarskoj. Do tada su naime na zgradi bile izvještene tri zastave, hrvatska desno, državna u sredini i srpska lijevo. Prema njihovim navodima, srpsku zastavu uklonio je prvi općinski prisjednik Marko Ribarović bez zaključka Općinskog vijeća, uz odobrenje Mate Jurišića, koji je bio Klarićev zamjenik u lokalnoj organizaciji HSS-a te također općinski prisjednik. To je, navodno, rezultiralo *ogorčenjem kod svih domaćih rodoljuba Srba i stranaca*, a u tužbi je bilo navedeno i da se *posljednjih dana osjećala protusrpska atmosfera jednaka kao i 1914*. U nastavku žalbe zamoljen je Oblasni odbor Dubrovačke oblasti za urgiranje kod velikog župana Dubrovačke oblasti Stijepa Kneževića oko povratka zastave i progona krivaca za taj čin, a o svemu je izviješten i glavni odbor NRS-a u Beogradu.⁵⁴

Napeta atmosfera očito se nastavila, jer je 2. srpnja Miloš Bušelić, krčmar u Makarskoj, tužio velikom županu općinskog prisjednika Jurišića za naredbu o skidanju *krpa i koltrina* s reklame za njegov restoran, što se odnosilo na državnu i srpsku zastavu koje je on postavio povodom Vidovdana. U suprotnom mu je navodno zaprijetio zabranom držanja stolova na općinskom zemljištu. Općinska uprava negirala je Bušelićeve optužbe i tvrdila da je to samo njegova osveta zbog prijašnje zabrane korištenja većeg dijela općinskog zemljišta, no kotarski predstojnik Ante Stalio bio je uvjeren u njenu istinitost.⁵⁵ Nije ni saslušao Jurišića, nego je tužbu odmah proslijedio velikom županu i stao na Bušelićevu stranu te iskoristio priliku u cilju smjenjivanja HSS-a s vlasti, zatraživši raspust općine i Jurišićevu smjenu s položaja gradskog vijećnika.⁵⁶ No Oblasni odbor Dubrovačke oblasti, kao izvršno tijelo oblasne samouprave, u kojem su većinu imali HSS-ovci, stao je na Jurišićevu stranu. Članovi Odbora optužili su Bušelića za podvalu te kritizirali kotarsko predstojništvo u Makarskoj zbog njegova postupka.⁵⁷ U odgovoru Oblasnom odboru veliki župan smirio je situaciju lažnom izjavom da je kotarsko predstojništvo u Makarskoj utvrdilo da je Bušelićeva prijava neutemeljena te da je izvide o eventualnom prekoračenju ovlasti općinske uprave predstojnik proveo u skladu s općinskim pravilnikom i zakonom kojima su propisane njegove nadzorne nadležnosti

⁵⁴ DAD, FDO, kut. CD III d 3, Dopis kotarskog odbora Narodne radikalne stranke u Makarskoj okružnom odboru Narodne radikalne stranke u Dubrovniku od 29. 6. 1928.

⁵⁵ DAD, FDO, kut. CD III d 4, Dopis oblasnog odbora u Dubrovniku velikom županu Dubrovačke oblasti od 21. 7. 1928.; DAD, FDO, kut. CD III b 10, Dopis kotarskog predstojništva u Makarskoj velikom županu Dubrovačke oblasti od 14. 7. 1928.

⁵⁶ DAD, FDO, kut. CD III b 10, Dopis kotarskog predstojništva u Makarskoj velikom županu Dubrovačke oblasti od 14. 7. 1928.; "Makarska i primorje", *Jadranska pošta*, br. 149, 30. VI. 1928., 2.

⁵⁷ DAD, FDO, kut. CD III d 4, Dopis Oblasnog odbora Dubrovačke oblasti velikom županu Dubrovačke oblasti od 21. 7. 1928.

nad općinama. Pri tome je potpuno zatajio Staliove optužbe i stvarne preporuke o daljnjem postupanju.⁵⁸

Nakon atentata, solidarnost s HSS-om u teškoj situaciji pokazala je makarska organizacija DS-a, koja se samoinicijativno raspustila 7. kolovoza, a veliki broj članova napustio je i lokalnu organizaciju NRS-a.⁵⁹ No ni to nije rezultiralo smirivanjem političke situacije na lokalnoj razini, pa je početkom rujna Mate Klarić na političkom skupu optužio novu, Koroščevu vladu da je krvava te naglasio da uz nju ne može pristati ni jedan Hrvat i time praktički pozvao na neposlušnost prema vlasti, zbog čega je poslije bio i kazneno prijavljen.⁶⁰

Uvođenje diktature i imenovanje novog Općinskog vijeća

Proglašenje diktature 6. siječnja 1929. dočekalo se u Makarskoj s oduševljenjem, jer se vjerovalo da je kralj tim aktom naznačio da će poduzeti sve kako bi riješio probleme. Istog dana donesen je i Zakon o izmjeni Zakona o općinama i oblasnim samoupravama, prema kojem su sve općinske uprave u Kraljevini ukinute, a nove su trebali postaviti veliki župani.⁶¹ Uvođenjem diktature zabranjen je i rad svim političkim organizacijama, pa su u Makarskoj 26. siječnja 1929. ukinute kotarske i mjesne organizacije HSS-a, SDS-a, NRS-a i HPS-a te je preuzeta njihova arhiva.⁶²

Veliki župan Dubrovačke oblasti Krsto Radimiri sastavio je već u siječnju popis članova novog makarskog Općinskog vijeća, no njihovo imenovanje nije odmah uslijedilo.⁶³ To je omogućilo donedavnoj gradskoj političkoj oporbi akciju oko sprečavanja ponovnog imenovanja Mate Klarića na mjesto općinskog načelnika, jer nisu znali da ga Radimiri nije imao namjeru imenovati ni za običnog vijećnika. Stoga su Klarića optužili za više zloporaba dužnosti, a pri tome su dobili podršku kotarskog predstojnika Ante Stalia. Pritužba je bila podnesena komesaru oblasne samouprave Dubrovačke oblasti Miloradu Mediniju zbog navodnog prisvajanja oblasnih pozajmica za podmirivanje škol-

⁵⁸ DAD, FDO, kut. CD III d 4, Dopis velikog župana Dubrovačke oblasti Oblasnom odboru Dubrovačke oblasti od 24. 7. 1928.

⁵⁹ "Makarski demokrati istupili iz stranke", *Jadranska pošta*, br. 185, 11. VIII. 1928., 3.; "Makarsko Primorje u dramatskim časovima svoga naroda", *Jadranska pošta*, br. 188, 16. VIII. 1928., 2.

⁶⁰ DAD, FDO, kut. CD V c 6, Dopis kotarskog predstojnika u Makarskoj velikom županu Dubrovačke oblasti od 8. 1. 1929.

⁶¹ *Zakon o izmjeni Zakona o općinama i oblasnim samoupravama*, Split, 1929., 19.

⁶² DAD, FDO, kut. CD II f 3, Dopis kotarskog predstojništva u Makarskoj velikom županu Dubrovačke oblasti od 26. 1. 1929.

⁶³ DAD, FDO, kut. CD V c 6, Popis postavljenih osoba, načelnika, prisjednika i vijećnika; DAD, FDO, kut. CD V c 6, Dopis kotarskog predstojnika u Makarskoj velikom županu Dubrovačke oblasti od 28. 1. 1929.; *Zakoni o izmenama i dopunama u zakonima o opštinama i sreskim i oblasnim samoupravama za Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca*, Beograd, 1929., 5.-6.

skih najmova u visini od 100 tisuća dinara tijekom 1926. te 40 tisuća u 1927. godini.⁶⁴ Tvrđili su također da je utajio utjerani porez na zaklanu stoku za srpanj i kolovoz 1926. u iznosu 17.065 dinara te 14 tisuća dinara utjeranih prireza u Baškoj Vodi, koje je koristio neko vrijeme u svoje svrhe kako bi se izvukao iz dugova u koje je zapao, a potom ih vratio u općinsku blagajnu.⁶⁵ Optužbama su dodali i njegovo prikupljanje dobrovoljaca za austro-ugarsku vojsku tijekom Prvog svjetskog rata, autokratsko vođenje općine i općenito loše upravljanje njom te potpuno onemogućavanje političkih suparnika u osnovnim poslovima, a optužili su ga i za otkaz Romaldu Sandriju, općinskom tajniku s kojim je prije navodno krivotvorio neke račune.⁶⁶ Jedinim rješenjem nastale situacije smatrali su Klarićevu smjenu s dužnosti općinskog načelnika i njegov kazneni progon, a u suprotnom su prijetili objavom svega u novinama i žalbom ministru unutrašnjih poslova.⁶⁷ Optužbe su rezultirale Klarićevim privođenjem 19. siječnja 1929. zbog neunosa 14 tisuća dinara od pobirača uvoznih i izvoznih такси u Baškoj Vodi te zaključivanja godišnjeg računa bez te svote uračunate u prihod, no iz pritvora je pušten već sljedeći dan.⁶⁸

Klarić je potom u svoju obranu izjavio da protiv njega nije vođena istraga, nego samo izvidi. O optužbama je rekao da ga se sumnjiči za krađu 60 tisuća dinara od Gospodarske štedionice, za koje je dokazao da su uknjiženi 1927., kao i 44 tisuće od Pučke trgovinske banke. Primljenih 40 tisuća dinara od Oblasnog odbora u Dubrovniku, prema njegovim tvrdnjama, isplaćeno je još tijekom 1927., a 17 tisuća za porez na zaklanu stoku provedeno je i uknjiženo iste godine. Na temelju zaključka Općinskog vijeća 10 tisuća dinara poslano je

⁶⁴ DAD, FDO, kut. CD V c 6, Upit Mati Klariću, općinskom načelniku Makarske, od 8. 6. 1927.; DAD, FDO, kut. CD V c 6, Dopis kotarskog predstojništva u Makarskoj velikom županu Dubrovačke oblasti od 13. 4. 1929.; DAD, FDO, kut. CD IV d 9, Tužba općinara općine Makarsko-Primorske komesaru oblasne samouprave Dubrovačke oblasti od 27. 2. 1929.

⁶⁵ DAD, FDO, kut. CD V c 6, Dopis kotarskog predstojništva u Makarskoj velikom županu Dubrovačke oblasti od 13. 4. 1929.; DAD, FDO, kut. CD II b 1, Prijava Stjepana Matijaševića velikom županu Dubrovačke oblasti protiv Mate Klarića od 31. 8. 1927.; DAD, FDO, kut. CD II b 1, Zapisnik sastavljen u uredu kotarskog predstojništva u Makarskoj 30. 8. 1927.; DAD, FDO, kut. CD II b 2, Dopis kotarskog predstojnika u Makarskoj velikom županu Dubrovačke oblasti od 11. 10. 1927.

⁶⁶ DAD, FDO, kut. CD III b 6, Izvješće predsjednika oblasnog odbora velikom županu Dubrovačke oblasti od 18. 5. 1928.; DAD, FDO, kut. CD III b 6, Izvješće kotarskog predstojnika velikom županu Dubrovačke oblasti od 23. 4. 1928.; DAD, FDO, kut. CD III b 6, Pismo građana Makarske velikom županu Dubrovačke oblasti od 23. 5. 1928.; DAD, FDO, kut. CD III b 8, Dopis kotarskog predstojnika u Makarskoj velikom županu Dubrovačke oblasti od 20. 10. 1928.; DAD, FDO, kut. CD III b 8, Dopis općinskih prisjednika Marka Ribarovića i Mate Jurišića Mati Klariću od 7. 6. 1927.; DAD, FDO, kut. CD III b 8, Dopis kotarskog predstojnika u Makarskoj velikom županu Dubrovačke oblasti od 20. 10. 1928.

⁶⁷ DAD, FDO, kut. CD V c 6, Dopis općinara Makarsko-Primorske općine velikom županu Dubrovačke oblasti od 20. 2. 1929.

⁶⁸ DAD, FDO, kut. CD IV c 9, Dopis kotarskog predstojnika u Makarskoj velikom županu Dubrovačke oblasti od 21. 1. 1929.

poštanskim uputnicama Zakladi siročadi hrvatskih mučenika, a 10 tisuća od oblasnog odbora Zagrebačke oblasti za popravak obalnog puta u Podgori još nije bilo ni primljeno. Dodatno je o novcu iz Baške Vode ustvrdio kako nema govora o pronevjeri, nego o administrativnom unutarnjem poslovanju, koje je naknadno uknjiženo.⁶⁹

Cijela je afera zaključena odlukom državnog odvjetništva da ne postoji dovoljno dokaza za pokretanje kaznene prijave protiv Klarića, koji je za sve optužbe i neugodnosti okrivio Antu Stalia, kotarskog predstojnika.⁷⁰ Službenom revizijom općine u svibnju 1929. u blagajni je čak pronađen višak od 1.375,50 dinara, a ukupni prihod nadmašivao je rashode dodatno za 2.433,99 dinara, ali je u isto vrijeme pronađeno i mnogo nepravilnosti u vođenju knjiga te neplaćenih dugova.⁷¹ No kotarski je predstojnik čak i nakon toga nastavio u dopisima velikom županu optuživati Klarića, a cijeli se postupak može analizirati kao dio mnogo šire akcije državnih vlasti protiv svih koje je režim ocijenio opasnim po aktualni državni poredak.⁷²

Od samog uvođenja diktature i zabrane djelovanja političkim strankama vlasti su počele nadzirati djelovanje istaknutih prvaka bivših oporbenih stranaka te "preventivno" djelovati prema njima kako bi ih spriječili u bilo kakvim aktivnostima usmjerenima protiv države. To je djelovanje uključivalo, prije svega, nadzor njihova kretanja i aktivnosti te u skladu s tim i uhićenja i osude na različite zatvorske kazne, ali se nisu libili organizirati ni ubojstva, pri čemu se ističe ono Milana Šufflaya. Klarić je, kao apsolutno dominantan političar na području cijelog makarskog kotara, bio prijetnja režimu, koji ga je svim prije navedenim optužbama nastojao diskreditirati. Ovu tezu potvrđuje i sličan postupak te optužbe za pronevjeru novca i gospodarski kriminal protiv Josipa Predavca, jednog od vođa HSS-a na državnoj razini, koji je kao ipak veća prijetnja režimu na montiranom procesu osuđen na dvije i pol godine zatvora, da bi nakon izlaska bio i ubijen.⁷³ Kada se sve to uzme u obzir, napadi na Klarića u Makarskoj dobivaju potpuno drugu dimenziju.

Na mjestu velikog župana Dubrovačke oblasti Krstu Radimirija zamijenio je u veljači 1929. Ante Perković, koji je u travnju promijenio prije predloženi

⁶⁹ DAD, FDO, kut. CD IV c 10, Dopis Mate Klarića velikom županu Dubrovačke oblasti od 2. 2. 1929.

⁷⁰ DAD, FDO, kut. CD IV d 1, Dopis državnog odvjetništva u Splitu oblasnom odboru Dubrovačke oblasti od 28. 1. 1929.; DAD, FDO, kut. CD V c 6, Pismo Mate Klarića nepoznatoj osobi od 4. 5. 1929.

⁷¹ DAD, FDO, kut. CD V c 6, Dopis komesara oblasne samouprave Dubrovačke oblasti općinskom upraviteljstvu u Makarskoj od 15. 5. 1929.

⁷² DAD, FDO, kut. CD V c 6, Dopis kotarskog predstojnika u Makarskoj velikom županu Dubrovačke oblasti od 15. 4. 1929.

⁷³ Za više o državnom teroru u vrijeme diktature usp. Bosiljka JANJATOVIĆ, "O progonima hrvatskih političara u Zagrebu za vrijeme karadžorđevićevske šestojanuarske diktature", *Radovi*, 26/1993., 161.-176.

popis novog makarskog Općinskog vijeća te je predložio novi sastav.⁷⁴ Kotarski predstojnik Ante Stalio imao je više primjedbi na taj prijedlog, a Perković ih je sve usvojio, čime se još jednom potvrdila presudna uloga kotarskog predstojnika u djelovanju općinske "samouprave".⁷⁵ Od predloženih vijećnika preuzimanje dužnosti odbio je jedino Mihovil Marinović, bivši općinski upravitelj i predsjednik lokalnog NRS-a, jer je smatrao da zaslužuje više, pogotovo zato što su, prema njegovu tumačenju, prisjednicima imenovane osobe bez iskustva, a među njima i jedan bivši općinski redar.⁷⁶ Nova općinska uprava, na čelu s Antom Mastrovićem, imenovana je 29. travnja 1929., a kao što se može vidjeti, pri njezinu izboru odlučivali su isključivo državni službenici koji su provodili režimsku politiku vladajućih elita, a jedini uvjet bio je politička podobnost.⁷⁷ Pri tome je mišljenje građana bilo sasvim zanemareno, a time i sama ideja te svrha lokalne samouprave.

U novoimenovanom Općinskom vijeću bivši članovi HSS-a postali su manjina. Mate Klarić je odmah po imenovanju vijeća zatražio njegovo poništavanje, jer se novi načelnik i nekadašnji pristaša DS-a Ante Mastrović bio odrekao časti vijećnika u prošlom Općinskom vijeću zbog preopterećenosti privatnim poslovima, a negirao je i pravo na položaj u vijeću Ediju Drndiću, koji je bio šef porezne uprave, što je bilo suprotno financijskom zakonu. Rješenje svih problema vidio je jedino u imenovanju općinskog upravitelja, a u traženju poništenja imenovanja vijeća pokrenuo je i potpisivanje peticije na prostoru cijele općine te je na taj način zabilježen i jedan od rijetkih pokušaja organiziranog otpora u vrijeme diktature. Peticija je bila poslana velikom županu s preko tisuću potpisa, no bez rezultata.⁷⁸

Djelovanje Općinskog vijeća kroz tridesete godine XX. stoljeća

Brojnost izvora za istraživanje djelovanja općinske samouprave u Makarskoj kroz razdoblje između dva svjetska rata izrazito je disproporcionalna. Do osnutka Primorske banovine Makarska se nalazila u sklopu Dubrovačke obla-

⁷⁴ DAD, FDO, kut. CD V c 6, Dopis velikog župana Dubrovačke oblasti kabinetu ministra unutrašnjih poslova od 19. 4. 1929.; DAD, FDO, kut. CD V c 6, Dopis velikog župana Dubrovačke oblasti kotarskom predstojniku u Makarskoj od 9. 4. 1929.

⁷⁵ DAD, FDO, kut. CD V c 6, Dopis kotarskog predstojnika u Makarskoj velikom županu Dubrovačke oblasti od 10. 4. 1929.

⁷⁶ DAD, FDO, kut. CD V c 6, Pismo Mihovila Marinovića velikom županu Dubrovačke oblasti od 6. 5. 1929.

⁷⁷ DAD, FDO, kut. CD V c 6, Popis postavljenih osoba, načelnika, prisjednika i vijećnika.

⁷⁸ DAD, FDO, kut. CD V c 6, Dopis Mate Klarića velikom županu Dubrovačke oblasti od 4. 5. 1929.; DAD, FDO, kut. CD V c 6, Dopis Mate Klarića velikom županu Dubrovačke oblasti od 6. 5. 1929.; DAD, FDO, kut. CD V c 6, Dopis općinara općine Makarsko-Primorske velikom županu Dubrovačke oblasti od 30. 3. 1929.

sti, čiji su arhivski fondovi sačuvani, dok oni Primorske banovine i Ispostave banske vlasti Banovine Hrvatske u Splitu, čiji je dio Makarska bila sve do početka Drugog svjetskog rata, nisu, bar što se tiče upravnog aparata. S obzirom na to da općinski i kotarski arhivi nisu uopće sačuvani, jedini izvor podataka za tridesete godine preostaju rijetke vijesti iz Makarske objavljene u onodobnim periodičnim publikacijama. Na temelju njih može se pratiti da je Ante Mastrović bio na dužnosti do 30. prosinca 1930., nakon čega je podnio ostavku uslijed preseljenja u Split.⁷⁹ Općinska uprava kojoj je on bio na čelu odlukom kotarskog predstojništva razriješana je dužnosti 19. veljače 1931., a imenovana je nova na čelu s Andrijom Pavlovićem. Primopredaja se trebala obaviti 25. veljače, no već 23. veljače članovi novopostavljene uprave došli su u ured i zahtijevali njenu hitnu provedbu. Marcel Barbieri, prijašnji općinski donaćelnik, to je odbio s obrazloženjem da se primopredaja po zakonu ne može obaviti bez prisutnosti stare uprave. No tijekom istog poslijepodneva kotarsko predstojništvo naredilo mu je odstup. Barbieri ni tada nije htio predati ključeve ureda, pa je kotarski predstojnik osobno došao i natjerao ga na to. Barbieri je potom otišao u Split žaliti se na taj postupak, a za njim je odmah u Split otputovao i novoimenovani načelnik Andrija Pavlović, u društvu Mate Klarića. Pri povratku su ih pratili banovinski delegat i revizor, koji su napomenuli da je staroj općinskoj upravi moralo biti omogućeno zakonsko vrijeme primopredaje, te je naknadno sam banovinski delegat obavio primopredaju.⁸⁰

O novopostavljenom načelniku Andriji Pavloviću dosadašnja istraživanja uslijed malog broja izvora nisu otkrila mnogo, a na dužnosti načelnika zadržao se samo pet mjeseci. Zanimljivo je da se u malom broju izvora u kojima se spominje u njegovu društvu redovito pojavljuje Mate Klarić, vođa bivšeg HSS-a.⁸¹ Pavlović je ostavku podnio iz zdravstvenih razloga, a u isto vrijeme ostavku je podnio još jedan član općinske uprave, nakon čega se Općinsko vijeće mjesecima bezuspješno pokušavalo sastati.⁸² Istodobne ostavke načelnika i prisjednika te nemogućnost postizanja kvoruma na sjednicama Općinskog vijeća kroz duže razdoblje upućuju na određenu političku pozadinu ostavki, što sugerira i činjenica da su podnesene ubrzo nakon što se Pavlović s Matom Klarićem vratio iz Beograda, gdje su neuspješno nastojali isposlovati zajam za općinu. No, s obzirom na nedostatak izvora, ove pretpostavke zasnovane su samo na indicijama i za sada nije moguće donošenje definitivnih zaključaka.⁸³

⁷⁹ "Sjednica općinskog vijeća", *Jadranska pošta*, br. 2, 3. I. 1931., 7.; "Makarska svom zaslužnom načelniku", *Jadranska pošta*, br. 13, 17. I. 1931., 7.; "Oproštaj načelnika gospodina Ante Mastrovića", *Novo doba*, br. 2, 3. I. 1931., 7.

⁸⁰ "Izmjena stare općinske uprave", *Jadranska pošta*, br. 53, 5. III. 1931., 5.; "Na čast bivšoj općinskoj upravi", *Jadranska pošta*, br. 57, 10. III. 1931., 6.

⁸¹ "Izmjena stare općinske uprave", *Jadranska pošta*, br. 53, 5. III. 1931., 5.; "Načelnik u Beogradu", *Jadranska pošta*, br. 169, 6.

⁸² "Ostavka načelnika", *Jadranska pošta*, br. 182, 8. VIII. 1931., 7.

⁸³ Usp. "Načelnik u Beogradu", *Jadranska pošta*, br. 169, 6.; "Ostavka načelnika", *Jadranska pošta*, br. 182, 8. VIII. 1931., 7.; "Popunjenje općinske uprave", *Jadranska pošta*, br. 201, 1. IX. 1931., 6.;

Mjesto načelnika Makarsko-primorske općine nakon toga je ostalo nepopunjeno više od godinu dana, dok polovinom kolovoza 1932. nije imenovan Marcel Barbieri.⁸⁴ Presudan faktor u njegovu imenovanju opet je bila politička podobnost, jer je Barbieri odmah potom postao i predsjednik lokalne organizacije novoosnovane režimske stranke Jugoslavenske radikalno-seljačke demokracije.⁸⁵ Uz njega, u općinsku upravu i Općinsko vijeće imenovani su također uglavnom istaknuti predstavnici i članovi spomenute novoosnovane stranke.⁸⁶

Sljedeći općinski izbori održani su 8. listopada 1933., a na njima je bila samo jedna kandidatska lista – Jugoslavenske nacionalne stranke (JNS), kako se preimenovala Jugoslavenska radikalno-seljačka demokracija, čiji je nositelj bio Marcel Barbieri.⁸⁷ Na području Makarsko-primorske općine bilo je ukupno upisano 2886 glasača, a glasalo ih je 1321 (45,77%), što je bilo približno jednako odazivu birača na oblasnim izborima 1927. (43,34%), jedinim prijašnjim izborima za koje postoje podaci o izlasku birača na pojedina glasačka mjesta.⁸⁸

Do pravog buđenja političkog života u Makarskoj, iz pasivnosti u koju je zapao nakon uvođenja diktature 1929., došlo je, kao i na području cijele Kraljevine, tek nakon njezina prestanka te nakon parlamentarnih izbora održanih u svibnju 1935. godine.⁸⁹ Na izbore je u Makarsko-primorskoj općini izišlo 80,41% glasača, što pokazuje veliku zainteresiranost stanovništva za sudjelovanje u biranju osoba koje će ih predstavljati te stranaka čiju su politiku podržavali, ali i uvjerenje da je njihov glas bitan te da izlaskom na birališta mogu utjecati na daljnji razvoj situacije.⁹⁰ Oporbena lista na čelu s Vladkom Mačekom osvojila je 61,96% glasova, a već u srpnju iste godine kroz novinske članke počela se tražiti ostavka makarskog Općinskog vijeća. No na to se čekalo sve do provedbe općinskih izbora u Primorskoj banovini 15. studenoga 1936. godine.⁹¹ Na tim je izborima HSS na razini općine osvojio čak 82,49% glasova,

⁸⁴ “Općinsko vijeće”, *Jadranska pošta*, br. 232, 7. X. 1931., 6.; “Općinsko vijeće”, *Jadranska pošta*, br. 247, 21. X. 1931., 11.

⁸⁵ “Izmjene na upravama općina Srednje Dalmacije”, *Jadranska pošta*, br. 190, 17. VIII. 1932., 4.; “Promjena na općini”, *Jadranska pošta*, br. 199, 27. VIII. 1932., 5.

⁸⁶ ASM, KZDM, 451.

⁸⁷ Usp. ASM, KZDM, 451., 461.; “Izmjene na upravama općina Srednje Dalmacije”, *Jadranska pošta*, br. 190, 17. VIII. 1932., 4.; “Promjena na općini”, *Jadranska pošta*, br. 199, 27. VIII. 1932., 5.

⁸⁸ “Općinski izbori u Primorskoj banovini”, *Jadranska pošta*, br. 227, 28. IX. 1933., 4.

⁸⁹ “Rezultati općinskih izbora u Primorskoj Banovini”, *Jadranska pošta*, br. 236, 9. X. 1933., 1.-2.; DAD, FDO, kut. CD II d 8, Rezultati izbora za oblasnu skupštinu u kotaru Makarska.

⁹⁰ Suzana LEČEK, “Borba Hrvatske seljačke stranke za općinsku samoupravu 1936.-1939.”, *ČSP*, 40/2008., br. 3, 999.

⁹¹ *Statistika izbora narodnih poslanika za Narodnu skupštinu Kraljevine Jugoslavije izvršenih 5. maja 1935. godine*, Beograd, 1938., 79.

⁹² *Isto.*; “Veliki zbor zastupnika Matijevića u Makarskoj”, *Jadranski dnevnik* (Split), br. 155, 5. VII. 1935., 6.; “Potreba promjene općinske uprave u Makarskoj”, *Jadranski dnevnik*, br. 174, 27. VII. 1935., 4.; “Ostavka općinskih vijećnika u Makarskoj”, *Jadranski dnevnik*, br. 206, 3. IX. 1935., 3.; “Zašto općinska uprava Makarske ne saziva vijeće”, *Jadranski dnevnik*, br. 246, 21. X. 1935., 5.

dok mu je jedini protukandidat bio JNS.⁹² Potom je došlo do primopredaje vlasti i vraćanja općine u ruke izabrane vlasti, nakon sedam godina postavljenih općinskih uprava i vijeća, a tek drugi put od osnutka države.⁹³ Načelnik je postao Juraj Jurišić, koji je smijenjen u rujnu 1938. s obrazloženjem da nije izvjesio državnu zastavu prilikom prolaska kraljice Marije, a zamijenio ga je Luka Nola, dotadašnji donaćelnik.⁹⁴

Do značajne promjene situacije na lokalnim razinama došlo je tek nakon uspostave Banovine Hrvatske 26. kolovoza 1939. godine. Banom je 28. kolovoza imenovan Ivan Šubašić, koji je već 31. kolovoza raspustio “sva općinska vijeća imenovana od strane ranijih režima”, da bi 28. rujna smijenio i veći broj kotarskih predstojnika po Dalmaciji.⁹⁵ Nakon toga je došlo i do ponovne promjene na čelu Makarsko-primorske općine, jer je krajem studenoga dužnost opet preuzeo Juraj Jurišić.⁹⁶ U svibnju 1940. održani su izbori u seoskim općinama Banovine Hrvatske, dok su oni u gradskim odgođeni, jer se najavljivalo donošenje izmjena zakona o njima.⁹⁷ U makarskoj općini bile su tri kandidat-ske liste: HSS, disidenti HSS-a i Radnici. Hrvatska seljačka stranka i taj je put osvojila apsolutnu većinu sa 60% glasova, Radnička stranka osvojila je 25%, a disidenti HSS-a 15%.⁹⁸ Za načelnika je reizabran Juraj Jurišić, dok je mjesto donaćelnika preuzeo Jure Sumić, a Ivan Staničić, Marin Bušelić, Marinko Šošić i Petar Maras postali su članovi općinske uprave. U takvu je sastavu Općinsko vijeće Makarsko-primorske općine dočekalo početak Drugog svjetskog rata i raspad Kraljevine Jugoslavije.⁹⁹

Uloga i položaj općinske samouprave u razdoblju između dva svjetska rata na primjeru Makarske

Analizirajući razvoj i djelovanje općinske samouprave u Makarskoj tijekom međuratnog razdoblja, mora se na prvom mjestu istaknuti da su općine, uz kratko djelovanje oblasne samouprave, unatoč relativno suženoj samoupra-

⁹² “Zvanične liste b. HSS dobile su 95.981 glas i 76 općina”, *Jadranski dnevnik*, br. 268, 16. XI. 1936., 2.-3.

⁹³ “Predaja općina novim upravama”, *Novo doba*, br. 277, 25. XI. 1936., 6.

⁹⁴ Velimir URLIĆ, “Načelnici općine Makarska od 1865.-1941. godine”, *Makarsko primorje*, 3/1997., 55.

⁹⁵ “Raspuštene imenovane općinske uprave”, *Novo doba*, br. 204, 31. VIII. 1939., 3.; “Promjene u činovništvu Dalmatinske Hrvatske”, *Novo doba*, br. 232, 28. IX. 1939., 2.

⁹⁶ “U očekivanju bana”, *Novo doba*, br. 296, 1. XII. 1939., 4.; “Makarska općina traži zajam”, *Hrvatski glasnik* (Split), br. 286, 8. XII. 1939., 5.

⁹⁷ Z. JELASKA MARIJAN, *Grad i ljudi*, 141.

⁹⁸ “Općinski izbori u Makarskoj”, *Novo doba*, br. 128, 1. VI. 1940., 5.

⁹⁹ “Konstituiranje općinske uprave u Makarskoj”, *Hrvatski glasnik*, br. 127, 31. V. 1940., 5.

vi bile nominalno jedine samoupravne jedinice aktivne kroz cijelo međuratno razdoblje. Ujedno su bile i jedini način aktivnog djelovanja oporbenih stranaka, na čelu s HSS-om, jer je sustav izbora poslanika za Narodnu skupštinu bio organiziran tako da je režimskim strankama bila osigurana većina. Stoga su vlasti nastojale držati pod kontrolom njihovo djelovanje te onemogućiti njihov prelazak u ruke oporbe. To se potvrdilo i na primjeru Makarske, gdje se dokazalo i kako kroz cijelo istraživano razdoblje u Kraljevini SHS, odnosno Jugoslaviji nije došlo do stvarnog ostvarenja načela supsidijarnosti.

Konkretno, Makarskom su tijekom većeg dijela međuratnog razdoblja vladali od strane vladajućih stranaka i režima imenovani načelnici te općinska vijeća, a ne legitimno izabrane osobe. Izabrana općinska vijeća bila su na vlasti samo u razdoblju od 16. svibnja 1926. do 6. siječnja 1929. te potom od 15. studenoga 1936. do raspada Kraljevine Jugoslavije u travnju 1941. godine. U preostalom razdoblju općinom je najprije vladalo Općinsko vijeće izabrano još za vrijeme Monarhije, čiji su čelnici po formiranju nove države pristupili novonovanim režimskim strankama, a potom imenovani komesari i načelnici te u razdoblju od 8. listopada 1933. do 15. studenoga 1936. vijeće izabrano na temelju samo jedne izborne liste, bez protukandidata.

Imenovanje općinskih uprava izravno je ovisilo o trenutačnoj političkoj situaciji na državnoj razini, a promjene u političkim odnosima u Beogradu reflektirale su se na provinciju te uzrokovale relativno česte promjene općinskih dužnosnika s onima koji su u tom trenutku bili pogodniji. Jedina konstanta u političkom životu općine kroz cijelo istraživano razdoblje bila je presudna uloga kotarskog predstojnika, koji je bio državni službenik i samo je provodio centralističku politiku središnjih vlasti. Nezainteresiranost vladajućih državnih struktura za poboljšanje položaja lokalnih samouprava te sustavno središnje situacije možda je najbolje vidljiva iz odgađanja usklađivanja zakonodavnog okvira djelovanja općina sve do 1933. godine. Do tada su općine djelovale prema zakonima donesenima prije 1918., koji su se pak uvelike razlikovali od pokrajine do pokrajine, no na temelju dostupne literature i izvora može se zaključiti da je slična situacija kao u Makarskoj bila i u drugim općinama u Dalmaciji te u drugim regijama Kraljevine SHS/Jugoslavije.¹⁰⁰ Sve bitne odluke o imenovanju načelnika i općinskih vijeća te djelovanju općina donosile su središnje vlasti potpuno samostalno, odnosno u dogovoru sa svojim predstavnikom na terenu, kotarskim predstojnikom. Pri tome se birače, koje su ti općinski upravitelji u stvarnosti predstavljali, nije ništa pitalo. Samim time postojanje općinskih samouprava u većem dijelu razdoblja između dva svjetska rata nije ispunjavalo svoju svrhu.

¹⁰⁰ Usp. Seka BRKLJAČA, "Politika prema bosanskohercegovačkim opštinama i opštine prema politici u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca", *Prilozi*, 33/2004., 233.-252.; Stevan SAGADIN, "Naše samouprave", u: *Jubilarni zbornik života i rada Srba, Hrvata i Slovenaca 1918.-1928.*, Beograd, 1928., 612.-621.; S. LEČEK, *n. dj.*, 999.-1032.; F. MIROŠEVIĆ, *n. dj.*, 149.-161.; Hrvoje VOLNER, "Nastanak i političko-upravni odnosi u općini Belišće u razdoblju Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca", *Scrinia Slavonica*, 12/2012., 188.-203.

SUMMARY

THE LOCAL SELF-GOVERNMENT IN MAKARSKA
BETWEEN WORLD WARS

The paper analyzes the development of local self-government in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians (Kingdom of Yugoslavia) during the interwar period, using the town of Makarska as a case-study. The research is based on original archival sources, available periodicals and relevant literature. At that time Makarska was the seat of Makarska-Littoral municipality as well as Makarska district, which was constituted of Makarska-Littoral, Upper Littoral and Vrgorac municipalities. Although Makarska had the status of town, the municipality functioned as a rural one.

Throughout the studied period the state was characterized by a great subordination of periphery to the center and centralized government, while municipalities, as the lowest self-governing units, had very limited powers. However, municipalities still had a independent sphere of action and authority, so the regime tried hard to undermine that autonomy. Therefore, political conflicts of local governments and the central regime are not surprising. At the same time, municipal self-governments represented the only possibility of action by opposition parties, led by Croatian Peasant Party. It was because the system of electing representatives to the National Assembly was organized to assure the majority to regime parties. Unwillingness of the state structures to resolve the situation is evident from the fact that the harmonization of municipality legislation was postponed up to 1933. Until then municipalities were functioning according to the laws adopted before 1918, which in turn greatly differed from province to province. However, the adoption of these laws in 1933 and 1934 did not mark the beginning of the unobstructed functioning of municipal self-governments, as similar practices persisted.

Decisive role in the political life of Makarska had the Head of the District, who was a state official. Political affairs at the state level were directly reflected in the choice of the municipal administration, which resulted in relatively frequent changes of municipal officials. The municipality of Makarska-Littoral during the studied period was mostly governed by appointed officials, and not elected ones, so it can be concluded that there was no realization of the principle of the subsidiarity. Therefore, the existence of self-government has not fulfilled its purpose. Based on the available literature and sources it can be also concluded that the similar conditions prevailed in other municipalities in Dalmatia, as well as in other regions. All important decisions regarding the appointment of mayors and municipal councils were taken by the central government completely on its own or in consultations with their representative on the field, i.e. the Head of the District. In order to this practice, residents, who were represented by those appointed municipal managers, were not participating in those decisions at all.

Key words: Makarska, Local self-government, Kingdom of Yugoslavia